

The internal logic of technological development due to the relationship of technology with nature and man.

It is argued that history of science cannot be defined without referring to its recent past. The proposed definition of the history of science and technology as an interdisciplinary field that examines the creation, development and consequences of the development of science and technology in their cultural, historical and social contexts

Key words: *The history of science, the history of science and technology, biocultural anthropology, culture, human nature, society.*

УДК 338.242(477.75)"1946/1953":330.35

П.В. Сацький

КАПІТАЛЬНІ ВКЛАДЕННЯ І ЇХ ОСВОЄННЯ В КРИМУ У 1953 Р. ЯК ПЕРЕДУМОВА ІНТЕГРАЦІЇ ПІВОСТРОВА ІЗ УРСР

Дослідження присвячено проблемі освоєння капіталовкладень у Кримській області Російської Радянської Федеративної Соціалістичної Республіки (до 1954 р.) за основними галузями економіки. До аналізу взято документи фондів Центрального державного архіву громадських об'єднань України, які висвітлюють статистику по освоєнню капіталовкладень у Кримській області за період після Другої світової війни. Метою дослідження є виявити основні тенденції й характерні особливості процесу освоєння капіталовкладень у Кримській області напередодні її включення до складу УРСР (у лютому 1954 р.). Автором здійснено аналіз загальних обсягів капітальних вкладень у економіку Криму протягом періоду після завершення Другої світової війни і співвідношень обсягів капіталовкладень по роках їх здійснення, а також присвячено увагу співвідношенням планових і непланових капіталовкладень в економіку Криму за роками. Автор також звернув увагу на хронологічний розрив у довідці щодо капіталовкладень в економіку Криму по роках, яку було надано в ЦК КПУ після включення Криму до складу УРСР. Цей хронологічний розрив складав від 1946 по 1950 роки і міг мати пояснення як бажанням більш детально проаналізувати тенденцію ближче до 1954 р., року передачі Криму до складу УРСР, так і грошовою реформою 1947 р. в СРСР, яка мала на меті перерозподіл фінансів у державі на користь державних за рахунок приватних (конфіскаційний характер). Найбільше уваги присвячено співвідношенню у 1953 р. між плановими капіталовкладеннями і реально освоєними по окремих галузях. Особлива увага приділяється такому явищу в процесі освоєння капіталовкладень у Кримській області в 1953 р. як капітальні вкладення поза планом. Аналіз капіталовкладень в економіку Криму напередодні 1954 р. дає можливість виявити основні підходи правлячої партії й урядових інституцій СРСР до соціально-економічного розвитку півострова, а також визначити ключові тенденції цього процесу. Встановлено, що до соціально-економічного розвитку Криму застосовувалися загальносоюзні підходи періоду після Другої світової війни, які цілком не враховували соціальних особливостей, а також природних умов півострова. Зокрема, СРСР намагався стимулювати розвиток важкої індустрії в Криму у той час як не було належної аграрної бази для забезпечення нормальної соціальної ситуації й вирішення глибокої демографічної кризи. Не менш вагомою була проблема забезпечення в умовах командно-адміністративної системи процесу соціально-економічного розвитку Криму відповідальними інституціями. Цю проблему було вирішено із передачею Криму 1954 р. до складу УРСР.

Ключові слова: капіталовкладення за кошторисним планом, освоєння капіталовкладень, сільське господарство Криму, важка індустрія Криму, демографічна ситуація

Політичні події навколо Криму актуалізували проблему соціально-економічного розвитку півострова у період його перебування в складі УРСР, проте, не менш актуальним є також проблематика розвитку Кримської області у складі РРФСР. Здійснюючи комплексний аналіз цієї проблематики з'являються можливості реконструкції процесу та мотивації радянського керівництва у здійсненні акту передачі Криму зі складу РРФСР до УРСР у лютому 1954 р. Найбільш показовими у здійсненні аналізу соціально-економічного розвитку Кримського півострова напередодні його передачі до складу УРСР є дані про капіталовкладення у основні економічні галузі та підприємства.

Капіталовкладення у Кримську область в період її перебування в складі РРФСР доволі складно реконструювати, оскільки у бюджеті республіки відображено дані лише про загальну цифру відрахувань на область і цифри бюджету. Так, бюджетом на 1950 р. видаткова частина бюджету передбачала в цілому суму 53939707 тис. рублів[3, с. 213], на 1952 р. – 54716576 тис. рублів[4, с. 205], на 1953 р. – 57551161 тис. рублів[5, с. 179]. На Кримську область видатки було передбачено на 1950 р. – 367681 тис. рублів[3, с. 214], на 1952 р. – 384751 тис. рублів[4, с. 206], на 1953 р. – 410327 тис. рублів[5, с. 181]. Для порівняння, статистичні дані щодо капіталовкладень в економіку півострова по роках за кошторисною вартістю мали такі обсяги: у 1946 р. – 353699 тис. рублів; у 1950 р. – 886957 тис. рублів; 1951 р. – 866258 тис. рублів; 1952 р. – 786970 тис. рублів; 1953 р. – 715112 тис. рублів[12, арк. 35]. Щоправда, цифри капіталовкладень у Кримську область, опубліковані у статистичному збірнику по економіці й соціальній сфері Криму у період після Другої світової війни, дещо відрізняються від наданих Статистичним управлінням у Кримській області ЦК КПУ, зокрема: 1946 р. – 452,1 млн. рублів; 1950 р. – 811,4 млн. рублів; 1951 р. – 806,8 млн. рублів; 1952 р. – 801,3 млн. рублів; 1953 р. – 809,1 млн. рублів[8, с. 143]. За даними для ЦК КПУ цифри дещо більші за 1946 р., 1950-1951 рр., але дещо менші ніж за 1952-1953 рр. Причини таких відмінностей слід вивчати, проте, в цілому, дані статистичного збірника близькі до даних, наданих для ЦК КПУ.

Відповідно, за законом про бюджет РРФСР видатки на Кримську область були значно меншими ніж капіталовкладення, обсяги яких відображено у офіційній статистичній довідці для ЦК КПУ і у статистичному збірнику. Отже, капітальне будівництво підприємств у Кримській області здійснювалося, здебільшого, не в рамках бюджетного розпису по РРФСР, а в рамках капіталовкладень міністерств союзного рівня. Отже управління капітальними вкладеннями в Криму здійснювалося, фактично, у ручному режимі. Проте, дані, які містяться у статистичних звітах для ЦК КПУ відкривають можливість аналізувати ситуацію із станом соціально-економічного розвитку півострова напередодні його передачі до УРСР.

Дослідженню економіки Криму у період напередодні 1954 р. було присвячено як загальні роботи про соціально-економічний розвиток півострова[13] так і присвячені проблематиці розвитку окремих галузей економіки[9; 7]. Проте, ці дослідження відображають, здебільшого, загальносоюзні тенденції у Криму і не торкаються проблеми передумов соціально-економічного розвитку півострова які є суто регіонального характеру.

Метою дослідження є аналіз капіталовкладень у систему утворюючі галузі та підприємства Кримського півострова, які здійснювалися протягом 1950-1953 рр. та їх ефективності з позиції соціально-економічного розвитку Криму.

Напередодні переходу Криму в склад УРСР статистичні дані щодо капіталовкладень в економіку півострова по роках у цінах відповідного періоду за кошторисною вартістю мали такі обсяги: у 1946 р. – 353699 тис. рублів; у 1950 р. – 886957 тис. рублів; 1951 р. –

866258 тис. рублів; 1952 р. – 786970 тис. рублів; 1953 р. – 715112 тис. рублів [12, арк. 35]. Ці дані було надано Кримським управлінням Центрального статистичного управління Держплану СРСР для ЦК КПУ в 1954 р. Слід звернути увагу, що у статистичних даних подано дані із різким хронологічним переходом від 1946 р. до 1951 р. Такий перехід у статистичній довідці могло бути обумовлено як бажанням ЦК КПУ отримати у період ближчий до часу її підготовки більш детальну інформацію за роками, а більш віддалений період цікавив для порівняння динаміки зміни обсягів капіталовкладень. Проте, слід враховувати, що в СРСР 1947 р. відбулась грошова реформа, котра мала конфіскаційний характер щодо населення і результати цієї реформи могли вплинути на динаміку капітальних вкладень.

Капітальні вкладення, виходячи із їх системи подачі у довідках, слід поділити на планові й непланові. Планові капіталовкладення носили централізований характер, тобто, вони здійснювалися у відповідності із кошторисами й на підставі нормативних актів загальносоюзних органів влади і управління. Так, планові капіталовкладення по роках за статистичною довідкою мали таку динаміку: 1946 р. – 239699 тис. рублів; 1950 р. – 679371 тис. рублів; 1951 р. – 773873 тис. рублів; 1952 р. – 737242 тис. рублів; 1953 р. – 667906 тис. рублів [12, арк. 35].

У той же час позапланові капіталовкладення (котрі здійснювалися поза межами встановлених лімітів) складали: 1946 р. – 114297 тис. рублів; 1950 р. – 207586 тис. рублів; 1951 р. – 92385 тис. рублів; 1952 р. – 49728 тис. рублів; 1953 р. – 47206 тис. рублів [12, арк. 35]. Щодо позапланових капіталовкладень, то слід звернути увагу на їх характер, очевидно, вони були непередбачуваними за планом, у здійсненні яких виникала нагальна потреба. Отже, динаміка позапланових капіталовкладень у економіку Криму за роками у відсотковому відношенні була такою: 1946 р. – 32,3%; 1950 р. – 23,4%; 1951 р. – 10,7%; 1952 р. – 6,3%; 1953 р. – 6,6%. Тобто, найбільший відсоток припадав на 1946 р., надалі відсоток позапланових капіталовкладень зменшується й у 1952-1953 рр. набуває сталого показника, дещо понад 6% від загальної суми планових капіталовкладень. Така динаміка потребує аналізу через призму дослідження характеру економіки Криму у пізньосталінський період. Адже в Криму фактично розвивалися підприємства які перебували на балансі у так званих «зацікавлених» міністерств та відомств. Поняття «зацікавлені» вживається автором умовно, виходячи із його вживання у офіційних документах партійних і урядових органів 1954 р. щодо Криму [1, арк. 220].

Так звані «зацікавлені» установи були, здебільшого, загальносоюзні, котрі мали вузьковідомчий інтерес до розвитку відповідних підприємств, котрі було розміщено в Криму. Відповідно, розвиток підприємств у Криму перебував у цілковитій залежності від пріоритетів окремих відомств і в обсягах у яких ці відомства були готові його забезпечувати. Отже, для економіки Криму у пізньосталінський період було характерним здійснення капіталовкладень за так званим залишковим принципом, тобто, за умови, коли у «зацікавлених» підприємств виникали можливості й потреби у здійсненні капіталовкладень у відповідних обсягах. При цьому, капіталовкладення у економіку Криму мали не цілісний, а розпорошений характер, оскільки розвиток економіки Криму в цей період не мав цілісної програми. Системний підхід до соціально-економічного розвитку Кримської області РРФСР можна спостерігати лише від 1953 р., коли на сесії Верховної Ради РРФСР вперше при обговоренні бюджету області отримав слово її представник, Перший Секретар обкому Д. Полянський [5, с. 42-46].

Передумов для відсутності системного підходу до соціально-економічного розвитку Криму в пізньосталінський період було декілька, у першу чергу, слід відзначити, що держава віддавала пріоритет не регіональному розвитку економіки, а галузевому. Це було пов'язано із централізацією управління економікою за галузевим принципом, при цьому, юридично були відсутні механізми передачі ресурсів від центрального органу управління

однією галуззю до підприємств і установ які перебували в підпорядкуванні центрального органу управління іншою галуззю. Фактично, передача ресурсів від однієї галузі до іншої в СРСР цього періоду здійснюється або на підставі рішень центральних урядових органів, або на договірних засадах між спеціальними органами управління і підприємствами і ці відносини юридично не було належним чином врегульовано. Отже, у ситуації із капіталовкладеннями й управлінням економікою Криму в СРСР із чим більшим ступенем централізації відбувається більше розпорошення ресурсів й більш хаотичним стає процес їх освоєння. Причиною такого особливого для командно-адміністративної системи управління явища була надзвичайно низька ступінь мобільності ресурсів із-за бюрократизації управлінської системи.

Зі зростанням загальних обсягів капіталовкладень у Кримській області спостерігається зменшення відсотка їх позапланових обсягів. Слід звернути увагу, що зменшення відсоткового обсягу цих капіталовкладень відбувається у період коли був пік виконання планів по фінансуванню будівництва об'єктів Південно-Українського і Північно-Кримського каналів, тобто у 1951-1952 рр. Це будівництво отримало статус «будівництва комунізму». У Криму відбувається зведення об'єктів у рамках цього «будівництва комунізму» у Джанкої й Сімферополі, зокрема, розпочинаються підготовчі роботи до будівництва Сімферопольського водосховища, також будуються об'єкти житлового і соціального призначення. Отже, є підстави вважати, що в рамках будівництва об'єктів Південно-Українського і Північно-Кримського каналів відбувається переміщення ресурсів та капіталів на користь цього проекту адміністративними методами.

Доволі важливі дані містяться у зведенні по виконанню плану капіталовкладень в Криму окремими організаціями. Так, згідно із планом, організації в Кримській області у 1953 р. мали виконати план освоєння капіталовкладень обсягом 898346 тис. рублів, а було фактично виконано освоєння 681892 тис. рублів, що складало 75,9% від плану. Проте, у цей період понад план було виконано 24134 тис. рублів освоєння капіталовкладень. Тобто, і по організаціям у 1953 р. відслідковується освоєння капіталовкладень у фактичному режимі «непередбачуваних витрат». Варто звернути увагу на організації, якими у 1953 р. було освоєно капіталовкладення понад план, це Управління санаторіїв і будинків відпочинку ВЦСПС (планом було передбачено обсяг у 10677 тис. рублів, виконано 10690 тис. рублів, що склало 100,1% від плану. Освоєно понад план було 493 тис. рублів)[10, арк. 36]. Слід звернути увагу, що сума виконання плану перевищує суму плану, проте не відповідає сумі цієї різниці й складає лише 13 тис. рублів, а, отже, слід розрізняти суму освоєння капіталовкладень понад план і суму перевиконання плану. Власне, сума перевиконання плану освоєння капіталовкладень могла бути обумовленою збільшенням собівартості робіт і матеріалів тощо. Відповідно, корегування слід віднести на те, що облік освоєння капіталовкладень за тією методикою, котра здійснювалась в СРСР у пізньосталінський період не може відобразити у повній мірі картини по розвитку конкретної галузі в яку здійснювалися капіталовкладення. У даному разі слід зважати також, що цінову політику здійснювали державні органи і собівартість матеріалів та робіт не завжди була адекватною фактичному стану речей. Аналізуючи суму капіталовкладень які було освоєно понад планові слід визначити, що потреба її освоєння могла виникнути у зв'язку або із непередбаченими витратами, або із зростанням потреби у збільшенні потужності санаторіїв та будинків відпочинку. Тому, в цьому випадку очевидною є цілковита залежність даної організації від так званих «зацікавлених» відомств поза півостровом. Необхідно відзначити, що у пізньосталінський період розподіл путівок до санаторіїв і будинків відпочинку здійснювався за відомчим принципом, а, отже, розвиток цієї галузі перебував у залежності від відомств, котрі забезпечували умови для освоєння капіталів.

Наступною організацією в Криму, котра освоювала у 1953 р. капіталовкладення понад плановий обсяг, було управління радгоспів (сума капіталовкладень згідно плану складала

11527 тис. рублів, було освоєно обсяг у сумі 9501 тис. рублів, тобто 82,4%)[10, арк. 36]. Дана позиція по освоєнню капіталовкладень також дає достатньо інформації для аналізу, зокрема, вартим уваги є факт недовиконання обсягів освоєння капіталовкладень відповідно до кошторисів, на основі яких складався план їх освоєння майже на 18%. При цьому відбувається освоєння капіталовкладень понад кошторис, причому, в обсягах, які склали майже 18,2% від загальної суми плану. У цій позиції слід звернути увагу на спів падіння із незначним відхиленням суми недоосвоєних капіталовкладень згідно із планом і суми освоєних капіталовкладень понад план. Доволі сумнівним буде припущення щодо освоєння меншого обсягу освоєння капіталовкладень у результаті зменшення вартості матеріалів та робіт необхідних для освоєння кошторису витрат на капіталовкладення. Відповідно, більш вірогідним є припущення, що недоосвоєння суми капіталовкладень у обсязі який був близьким до суми капіталовкладень понад план відбулося у результаті пере спрямування обсягів капіталів у інші, більш перспективні напрямки для освоєння. Це дає підстави звернути увагу на управління так званими «зацікавленими» організаціями капіталовкладеннями у підвідомчі їм організації в Криму у оперативному, «ручному» режимі. Відповідно, ці «зацікавлені» організації мали свої інтереси поза Кримом і здійснювали капіталовкладення у тих напрямках які відповідали їх пріоритетним інтересам. У такому контексті набувала великого значення зміна територіальної підвідомчості Криму у зв'язку із фактичним випадінням півострова із сфери інтересів загальносоюзних і республіканських (РРФСР) відомств, географічна сфера інтересів яких була надзвичайно великою і вони часто мали свої інтереси і більш перспективні напрямки для капіталовкладень у віддалених від Криму регіонах. На відміну від загальносоюзних та республіканських (РРФСР) організацій керівництво УРСР після передачі Криму у 1954 р. мало пряме зобов'язання по забезпеченню соціально-економічного розвитку півострова. Також, слід звернути увагу, що господарство Криму потребувало радикальної модернізації, чим, очевидно, було обумовлено пере спрямування обсягів капіталовкладень у інші напрямки, причому, оскільки це здійснювалося протягом одного року, ці потреби виникали у ході поточної роботи підприємств. Цей факт знову ж вказує на інтерес до Криму і загальносоюзних організацій та відомств і установ РРФСР за залишковим принципом.

Наступна позиція по виконанню капіталовкладень понад плановий обсяг це був Облкомунгосп (відомство комунального будівництва), тобто, котре здійснювало будівництво об'єктів житлового і соціального призначення на півострові. Згідно плану протягом 1953 р. цим підприємством мало бути освоєно 10181 тис. рублів, а було освоєно 9782 тис. рублів (96,1%). Тобто, знову спостерігається недовиконання кошторисних витрат, які було передбачено планом. Проте, освоєння капіталовкладень крім плану складало 1315 тис. рублів, отже, крім плану Облкомунгоспом було освоєно суму, яка складала майже 13% від планової суми, яку слід було освоїти. При цьому, суму згідно із кошторисним планом було недоосвоєно майже на 4%[10, арк. 36]. У питанні житлового і соціального будівництва по Кримській області на початку 1950-х рр. відбуваються істотні зрушення, які було пов'язано із активізацією процесів господарського освоєння південних районів України і північних районів Криму, у тому числі й із будівництвом Південно-Українського й Північно-Кримського каналів та зрошуванням цих районів, розвитком бавовництва у цьому регіоні тощо. Також, з метою забезпечення умов для господарського освоєння південних районів УРСР і північних районів Криму у цей період активно здійснюються переселення населення. Так, на 1 жовтня 1953 р. до Кримської області із УРСР було переселено 1280 сімей (за планом на 1953 р. було передбачено переселення 1150 сімей)[2, арк. 92]. Отже, у цей період активно відбувається переселення населення на півострів і наведені дані стосуються лише переселення населення із УРСР у сільську місцевість. Крім того, відбувалося направлення із УРСР працівників на будівництво об'єктів Північно-Кримського каналу, зокрема, керівних кадрів[6, арк. 143], а на початковому етапі

будівництва в Криму це були здебільшого об'єкти житлового і соціального призначення. Проте, слід відзначити, що об'єкти, які будувалися Головним управлінням «Укрводбуд» Міністерства бавовництва СРСР, у тому числі житлового і соціального призначення, передбачали освоєння коштів, виділених із бюджету СРСР на це управління. Але комунальні підприємства було також залучено до участі у будівництві об'єктів у рамках будівництва об'єктів Північно-Кримського каналу та системи зрошування північних районів Криму. Фактично, цими підприємствами здійснювалося освоєння коштів, які було призначено на будівництво об'єктів за планом «Укрводбуду». Тому варто звернути увагу на освоєння капіталів «Укрводбудом» у 1953 р. згідно із кошторисним планом. Так, на цей рік планом було передбачено освоєння Будівельно-монтажним управлінням «Укрводбуду» 20000 тис. рублів, було освоєно 11917 тис. рублів (59,6%)[10, арк. 36]. Отже, недоосвоєно по «Укрводбуду» у 1953 р. було дещо більш як 40% кошторисної суми. Слід відзначити що від 1952 р. відбувається у значних обсягах недофінансування «Укрводбуду» із Союзного бюджету, про що питання перед Союзним урядом ставив Начальник «Укрводбуду» А. Бочкін[11, арк. 126-127]. При цьому будівництво об'єктів житлового і соціального призначення відбувалося доволі значними обсягами. Отже, Облкомунгосп Кримської області цілком міг освоювати капітали які, фактично, спрямовувалися на будівництво об'єктів, які мали будуватися в рамках будівництва «Укрводбуду».

Всього у 1953 р. по Кримській області(включно із Севастополем) підприємствами мало бути освоєно 898346 тис. рублів, а було освоєно, із них 673631 тис. рублів по Кримській області і 224715 тис. рублів по місту Севастополю. Отже, майже 75% загального обсягу капіталовкладень по Криму мало бути освоєно по області й решту, дещо більше 25% по Севастополю (у бюджеті СРСР Севастополь зазначався як окрема стаття фінансування). Слід відзначити, що по області капіталовкладення було передбачено на такі об'єкти як Камишбурунський залізорудний комбінат (76700 тис. рублів), Завод імені Войкова (87130 тис. рублів), Коксохімічний завод імені Кірова (28300 тис. рублів), трест «Кримнафтогазрозвідка» (41850 тис. рублів)[10, арк. 36] та інші, зазначені вище об'єкти, які передбачали будівництво основних фондів. Тобто, по Кримській області здійснювалось будівництво ряду промислових об'єктів, котрі мали складати індустріальну основу її економіки, зокрема, планувався розвиток металургії й нафтогазової промисловості. Для порівняння варто взяти до уваги капіталовкладення у галузі, котрі були більш традиційними для Криму ніж важка промисловість, зважаючи на кліматичні умови і ресурсну базу півострова, а саме: винний комбінат «Масандра» (16107 тис. рублів), Управління санаторіїв і будинків відпочинку Всесоюзної центральної ради професійних спілок (ВЦСПС) (10677 тис. рублів), Управління радгоспів (11527 тис. рублів), Обласне управління сільського господарства МТС (5151 тис. рублів), обласне управління енергетики (14700 тис. рублів), Кримводгосп (10240 тис. рублів). Ці статті капіталовкладень були спрямовані на розвиток традиційних галузей і планові капіталовкладення по них у сумі склали 68400 тис. рублів, тобто лише трохи більше 10% загальної суми запланованих на 1953 р. капіталовкладень по Кримській області(без Севастополя). Капіталовкладення по Облкомунгоспу (житлові та соціальні об'єкти) планом на 1953 р. було передбачено 10181 тис. рублів, що складало дещо більше як 1,5% від загальної суми капіталовкладень по області. Капіталовкладення, які було передбачено на освоєння Будівельно-монтажним управлінням №10 «Укрводбуд», напрямок капіталовкладень який мав забезпечити умови для розвитку господарства Криму відповідно до його природно-кліматичних умов, було передбачено 20000 тис. рублів, що складало майже 3% від загальної суми капіталовкладень по області.

Із загальної суми капіталовкладень по Кримській області у 1953 р., тобто 673631 тис. рублів, сума капіталовкладень, які мало бути освоєно на найбільш важливих будівництвах складала 332563 тис. рублів, тобто, 49,4%. Решта капіталовкладень мало бути спрямовано на інші, менш значні й масштабні цілі. Із цієї суми, спрямованої на найбільш значні

будівництва, на об'єкти важкої індустрії (Камишбурунський залізорудний комбінат, завод імені Войкова, Коксохімічний завод імені Кірова) із суми капіталовкладень по області на 1953 р. було передбачено 28,5%, а із суми капіталовкладень у найбільш важливі будівництва було передбачено вкладення у сумі 192130 тис. рублів. на об'єкти важкої індустрії припадало 57,8%.

Проте, по усіх позиціях будівництва підприємств, у першу чергу важкої індустрії, відбувається недовиконання освоєння капіталовкладень. Так, в цілому по Кримській області (без Севастополя) за 1953 р. заплановані кошторисом капіталовкладення було освоєно лише на 76,3% (у сумі 513926 тис. рублів). По найбільших об'єктах важкої індустрії в Криму освоєння капіталовкладень за 1953 р. відбулося: по Камишбурунському металургійному комбінату на 52,2% (40000 тис. рублів), по заводу імені Войкова на 59,7% (52018 тис. рублів), по коксохімічному заводу імені Кірова на 30,8% (8710 тис. рублів). Дані статистики вказують що по об'єктах важкої індустрії освоєння капітальних вкладень в Криму в 1953 р. було виконано незадовільно. Низькі показники освоєння капіталовкладень у 1953 р. були також і по Будівельно-монтажному управлінню №10 «Укрводбуду», на 59,6% (11917 тис. рублів). Причому, як зазначав А. Бочкін у своїх доповідних, причинами були не лише недофінансування будівництва, а також і незадовільне його забезпечення кадрами і ресурсами[11, арк. 125]. Очевидно, невиконання планів по освоєнню капіталовкладень в Криму відбувалося із-за відсутності можливостей забезпечити це виконання необхідними ресурсами.

Невеликі обсяги виконання плану капіталовкладень були також по будівництвах Облуправління сільського господарства і МТС, виконані на 47,8%(2460 тис. рублів). Це вказує також на незабезпеченість сільського господарства у першу чергу кадровими ресурсами, зважаючи на критичну демографічну ситуацію в сільській місцевості у Криму. Контраст складають дані по Управлінню радгоспів, по якому відбулося недовиконання плану освоєння капіталовкладень, проте, на майже аналогічну суму було освоєно капіталовкладення понад планом, і Облуправлінню сільського господарства й МТС. Успішно відбувалося освоєння капіталовкладень лише щодо об'єктів, які перебували у віданні «зацікавлених» відомств. Колгоспи і МТС не становили інтересу для відомств, які мали необхідні можливості для ефективного освоєння капіталів, тому включення Криму до складу УРСР мало на меті створити передумови для розвитку сільського господарства на півострові. Тому Перший Секретар ЦК КПУ А. Кириченко у 1953 р., напередодні передачі Криму до складу УРСР, уважно вивчав стан сільського господарства на півострові[13, с. 85].

Отже, політика радянського уряду щодо розвитку економіки Криму у пізньосталінський період передбачала абсолютне домінування розвитку важкої індустрії над іншими галузями і, фактично, політика радянського уряду у соціально-економічному розвитку Криму в цей період була цілковитим відображенням загальнодержавної політики по СРСР. Основні пріоритети було зосереджено на розвитку важкої індустрії. Фактично, таким чином було закладено значні деформації у розвитку економіки Криму, коли держава стимулювала розвиток галузей, які не мали перспективи свого розвитку на півострові й потребували, здебільшого, завезення сировини із материка. Слід відзначити, також, що у Кримській області на момент її передачі до складу УРСР не було можливостей у достатній кількості здійснювати підготовку кадрів для підприємств важкої індустрії, а тому, ці підприємства, у які спрямовувалися за кошторисним планом найбільші капіталовкладення, могли забезпечуватися і кадрами лише спрямованими із материка.

Слід у цьому контексті звернути увагу на основні засади радянської економічної політики повоєнного періоду, які передбачали індустріальне зростання й зміцнення обороноздатності країни. Ці основні засади пояснювалися необхідністю створення бази для соціального розвитку країни у подальшому і у 1953 р., як зазначалося у офіційних промовах,

економічна політика радянського уряду мала набувати більш соціального змісту. Проте, у Кримській області, як вказують дані по капіталовкладеннях, такого відчуття не спостерігалося і причиною для цього, у першу чергу, була невелика чисельність населення півострова у цей період. Зокрема, у цьому контексті найбільш складною була демографічна ситуація в сільській місцевості. Тому соціально-економічна ситуація в Криму радикально відрізнялась від УРСР, де була доволі потужна, порівняно із Кримом аграрна і соціальна база. А за відсутності капіталовкладень у галузі Криму, які мали розвиватися виходячи із природно-кліматичних і ресурсних можливостей півострова, Кримська область ставала все більш дотаційною і залежною від зовнішніх фінансових, ресурсних і кадрових впливів.

Подальші дослідження соціально-економічних передумов інтеграції Криму із УРСР слід спрямовувати на аналіз капіталовкладень в економіку і соціальну сферу Криму із УРСР, які відбувалися поза планами.

Список використаної літератури

1. (В – П. С.) ЦК КП України товарищу Кириченко А. И. (від – П. С.) Ю. Дудина. Передано по ВЧ 31.XII.1954 г. Сообщаю Вам результаты рассмотрения вопросов , поставленных ЦК КП Украины и Советом Министров УССР на решение ЦК КПСС. - ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 24. – Спр. 3725 ; (V – P. S.) TsK KP Ukrainy tovarishchu Kirichenko A. I. (vid – P. S.) Yu. Dudina. Peredano po VCh 31.KhII.1954 g. Soobshchayu Vam rezultaty rassmotreniya voprosov , postavlennykh TsK KP Ukrainy i Sovetom Ministrov USSR na reshenie TsK KPSS // TsDAGO Ukraïni. – F. 1. – Op. 24. – Spr. 3725

2. Довідка про хід переселення і будівництва будинків переселенцям по Українській РСР за планом на 1 жовтня 1953 року. - ЦДАВО України. – Ф. Р-2. – Оп. 8. – Спр. 7596 ; Dovidka pro khid pereselennia i budivnytstva budynkiv pereselentsiam po Ukrainskii RSR za planom na 1 zhovtnia 1953 roku. - TsDAVO Ukrainy. – F. R-2. – Op. 8. – Spr. 7596

3. Закон о Государственном бюджете Российской Советской Федеративной Социалистической Республики на 1950 год // Заседания Верховного Совета РСФСР 2-го созыва, четвертая сессия (4-7 июля 1950 г.) : стенографический отчет. – Москва : Издание Верховного Совета РСФСР, 1950. – 228 с. ; Zakon o Gosudarstvennom byudzhete Rossiyskoy Sovetskoy Federativnoy Sotsialisticheskoy Respubliki na 1950 god // Zasedaniya Verkhovnogo Soveta RSFSR 2-go sozyva, chetvertaya sessiya (4-7 iyulya 1950 g.) : stenograficheskiy otchet. – Moskva : Izdanie Verkhovnogo Soveta RSFSR, 1950. – 228 s.

4. Закон о Государственном бюджете Российской Советской Федеративной Социалистической Республики на 1952 год // Заседания Верховного Совета РСФСР 3-го созыва, вторая сессия (26-29 марта 1952 г.) : стенографический отчет. – Москва : Издание Верховного Совета РСФСР, 1952. – 222 с. ; Zakon o Gosudarstvennom byudzhete Rossiyskoy Sovetskoy Federativnoy Sotsialisticheskoy Respubliki na 1952 god // Zasedaniya Verkhovnogo Soveta RSFSR 3-go sozyva, vtoraya sessiya (26-29 marta 1952 g.) : stenograficheskiy otchet. – Moskva : Izdanie Verkhovnogo Soveta RSFSR, 1952. – 222 s.

5. Закон о Государственном бюджете Российской Советской Федеративной Социалистической Республики на 1953 год // Заседания Верховного Совета РСФСР 3-го созыва, третья сессия (25-27 августа 1953 г.) : стенографический отчет. – Москва : Издание Верховного Совета РСФСР, 1953. – 200 с. ; Zakon o Gosudarstvennom byudzhete Rossiyskoy Sovetskoy Federativnoy Sotsialisticheskoy Respubliki na 1953 god // Zasedaniya Verkhovnogo Soveta RSFSR 3-go sozyva, tretya sessiya (25-27 avgusta 1953 g.) : stenograficheskiy otchet. – Moskva : Izdanie Verkhovnogo Soveta RSFSR, 1953. – 200 s.

6. Информация о массово-политической работе, проведенной на строительстве Южно-Украинского и Северо-Крымского каналов в октябре 1951 г. (для) Заведующего отделом строительства и стройматериалов ЦК КП(б) Украины тов. Мацуй П. А. (від – П. С.) Начальника Политотдела Укрводстроя М. Штефана. 15 ноября 1951 г. - ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 24. – Спр. 1356 ; Informatsiya o massovo-politicheskoy rabote, provedennoy na stroitelstve Yuzhno-

Ukrainskogo i Severo-Krymskogo kanalov v oktyabre 1951 g. (dlya) Zaveduyushchego otdelom stroitelstva i stroymaterialov TsK KP(b) Ukrainy tov. Matsuy P. A. (vid – P. S.) Nachalnika Politotdela Ukrvodstroya M. Shtefana. 15 noyabrya 1951 g. - TsDAGO Ukraïni. – F. 1. – Op. 24. – Spr. 1356

7. Малєва В. І. Екологічні проблеми розвитку територіально-господарського комплексу Кримської АСРСР : автореф. дис. ... канд. геогр. наук : спец. 11.00.02 / Валентина Іудовна Малєва; Санкт-Петербурзький державний університет. – Санкт-Петербург, 1991. – 16 с. ; Maleva V. I. Ekologicheskie problemy razvitiya territorialno-khozyaystvennogo kompleksa Krymskoy ASSR : avtoref. dis. ... kand. geogr. nauk : spets. 11.00.02 / Valentina Iudovna Maleva; Sankt-Peterburgskiy gosudarstvennyy universitet. – Sankt-Peterburg, 1991. – 16 s.

8. Народное хозяйство Кримской области : статист. сб. / отв. ред. Н. Симаков. – Симферополь : Крымиздат, 1957. – 272 с. ; Narodnoe khozyaystvo Krymskoy oblasti : statist. sb. / otv. red. N. Simakov. – Simferopol : Krymizdat, 1957. – 272 s.

9. Палиєнко Ж. В. Економічна оцінка перспективних напрямків використання залізних руд керченського местородження : автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.00.04. / Жорж Васильєвич Пилипенко; АН Української ССР, Совет по изучению производственных сил Украинской ССР. – Киев, 1973. – 27 с. ; Palienko Zh. V. Ekonomicheskaya otsenka perspektivnykh napravleniy ispolzovaniya zheleznykh rud kerchenskogo mestorozhdeniya : avtoref. dis. ... kand. ekon. nauk : spets. 08.00.04. / Zhorzh Vasilevich Pilipenko; AN Ukrainskoy SSR, Sovet po izucheniyu proizvodstvennykh sil Ukrainskoy SSR. – Kiev, 1973. – 27 s.

10. Сводка о выполнении плана капитальных вложений организациями Кримской области за январь-декабрь 1953 года (данные текущей отчетности, по сметной стоимости в тыс. рублей). - ЦДАГО Украïни. – Ф. 1. – Оп. 24. – Spr. 3862 ; Svodka o vypolnenii plana kapitalnykh vlozheniy organizatsiyami Krymskoy oblasti za yanvar-dekabr 1953 goda (dannye tekushchey otchetnosti, po smetnoy stoimosti v tys. rubley). - TsDAGO Ukraïni. – F. 1. – Op. 24. – Spr. 3862

11. Секретарю ЦК ВКП(б) товарищу Малєнкову Г. М. (від – П. С.) Начальника строительства Южно-Украинского и Северо-Крымского каналов А. Бочкина, Начальника политотдела строительства М. Штефана. 31.I.52. - ЦДАГО Украïни. – Ф. 1. – Оп. 24. – Spr. 1773 ; Sekretaryu TsK VKP(b) tovarishchu Malenkovu G. M. (vid – P. S.) Nachalnika stroitelstva Yuzhno-Ukrainskogo i Severo-Krymskogo kanalov A. Bochkina, Nachalnika politotdela stroitelstva M. Shtefana. 31.I.52. - TsDAGO Ukraïni. – F. 1. – Op. 24. – Spr. 1773

12. Справка о капитальных вложениях в народное хозяйство Крыма и вводе жилой площади за 1946-1953 годы. - ЦДАГО Украïни. – Ф. 1. – Оп. 24. – Spr. 3862 ; Spravka o kapitalnykh vlozheniyakh v narodnoe khozyaystvo Kryma i vvode zhiloy ploshchadi za 1946-1953 gody. - TsDAGO Ukraïni. – F. 1. – Op. 24. – Spr. 3862

13. «...Уряд Украïни подбас про дальший розвиток і процвітання народного господарства Криму» // Крим в умовах суспільно-політичних трансформацій (1940-2015) : зб. док. і матер. / упоряд. : О. Г. Бажан, О. В. Бажан, С. М. Блашук та ін. – 3-ге вид. – Київ : Кліо, 2016. – С. 83-94 ; «...Uriad Ukrainy podbaie pro dalshyi rozvytok i protsvitannia narodnoho hospodarstva Krymu» // Krym v umovakh suspilno-politychnykh transformatsii (1940-2015) : zb. dok. i mater. / uporiad. : O.H. Bazhan, O. V. Bazhan, S. M. Blashchuk ta in. – 3-he vyd. – Kyiv : Klio, 2016. – S. 83-94

Стаття надійшла до редакції 01.05.2017 р.

P. Satskyi

INVESTMENT IN THE DEVELOPMENT OF THE CRIMEA IN 1953 AND INTEGRATION OF THE CRIMEAN PENINSULA TO UKRAINIAN SSR

The current research is devoted to the problem of the development of investments in the Crimea region of the Russian Soviet Federative Socialist Republic (until 1954) according to the main areas of the economics. The documents from the Central State Archive of Public Organizations of Ukraine, which were displaying the statistics of investments into the Crimea area during the period of the Second World War were taken for the analysis. The target of the research was to identify the main tendencies and the characteristics of the process of the development of

investments in the Crimea area on the threshold of its inclusion to USSR (in February 1954). The author has made the analysis of the whole scope of capital investments into the economy of the Crimea during the period after the end of the World War II and the ratio of the capital investments according to the years of their realization. Moreover, the attention has been paid to the ratio of planned and unplanned capital investments in the economy of the Crimea in years. The author has also noticed the chronological gap in the years of 1946 and 1950, which could have been explained as a wish to analyze this tendency in the further detail, especially related to the year of 1954, i.e. the year when the Crimea was passed to the USSR. It could also be explained as the monetary reform in 1947 in the Soviet Union, the target of which was the redistribution of the finances in the country in favor of the state gained from private sector sources (i.e. had the confiscation nature). The particular attention has been paid to such aspect in the process of the development of capital investments in the Crimea area in the period of 1953 as unplanned capital investments. The analysis of the capital investments into the economy of the Crimea on the threshold of 1954 gives the possibility to identify the main approaches of the governing party and the governmental institutions of USSR to social-economical development of the peninsula and to identify the key tendencies of this process. The author has found out that different union approaches were being used in regards to the social-economical development of the Crimea during the period after the end of the World War II without taking into consideration the social peculiarities as well as the natural conditions of the peninsula. In particular, the USSR was trying to stimulate the development of the heavy industry, while at the same time there was no agricultural background for the providing of the normal social situation and resolving deep demographic crisis. The problem of the providing of the social-economical development of the Crimea by the responsible institutions in the conditions of the command-administrative system was equally significant. This problem was resolved with the transfer of the Crimea in 1954 to the USSR.

Key words: investment estimate for the plan development investment, agriculture in Crimea, Crimea heavy industry, the demographic situation.

УДК 94(477.63)''14-17''

І.С. Стороженко

ГІПОТЕЗА ГЕНЕЗИСУ ТА ЕВОЛЮЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО КОЗАЦТВА В АСПЕКТІ ПАСІОНАРНОЇ ТЕОРІЇ ЕТНОГЕНЕЗУ (КІНЕЦЬ XV-СЕРЕДИНА XVII ст.)

Запропонована стаття в загальному вигляді знайомить читача з механізмом народження українського козацтва як національного етнічного утворення – субетносу, що протягом кінця XV - середини XVII ст. еволюціонував за етнічними фазами та етапами, виконуючи функції домінанти українського етносу, його збройних сил і державності.

Ключові слова: українське козацтво, етнічне утворення – субетнос, фази та етапи етногенезу, домінанта українського етносу.

До висвітлення проблеми козацького етногенезу¹¹ автор цих рядків звертається вдруге. Вперше «Гіпотеза походження та еволюції етнічних структур українського козацтва кінця XV – середини XVII ст. в аспекті етногенезу» була опублікована автором у шостому розділі його монографії «Богдан Хмельницький і Запорозька Січ кінця XVI – середини XVII

---

¹¹ Етногенез – процес проходження етносом (субетносом) усіх стадій розвитку (фаз етногенезу), що відбуваються від моменту виникнення етнічної системи, унаслідок пасіонарного поштовху, до її переходу в етнічний гомеостаз або зникнення [5, с.569].